

"דגש" למשמרת ההטעמה הראויה במקרא

'הדגש הרמזון' העתיק

צבי הר-זהב בספרו "דקדוק הלשון העברית" (כרך שני, חלק ראשון) בפרק החמישי: 'הדגש' – מציין, כחמישי בדגשים, את 'הדגש הרמזון'.

v. דגש רמזון

ל. דגש רמזון הוא הדגש העתיק שבא בכמה וכמה תבות שבמקרא, עוד מלפני זמן התקנת הנקוד, וממנו ומסימן הרפה נצטירו לאחר הרבה ימים כל צורות הנקוד¹, והוא נסמן בידיהם של הקדמונים לשם רמז בלבד, כלומר: בשביל לזע את קריאתן המדויקת של אותן התבות הדגושות שנתקשו בהן בקריאה, ושלא ישתבשו בהן; ואפשר שהוא מרמז אף על שאר דברים אחרים העלומים עכשו ממנו. (ההדגשה שלי – נ.א.)

לא. דגש זה בא בשני פנים: א) באות נועה הבאה אחר אות נועה בתנועה ארכה; ב) באות שוויה בשוא נח, ופזמים באות חטופה בחטף קמץ ובאות הבאה אחר חטף קמץ.

בנקוד ארץ הישראלי מצוי דגש זה בכמה תבות: וַיִּסְרְנִי (= וַיִּסְרְנִי) וכדומה. ובנקוד הבבלי – באלפין שבתבות שְׂגִיאוֹת², בְּגִאוֹת³.

ה. דגש זה, שאינו מראה לא על הקשית האות ולא על הכפלתה, אלא על קריאה מדויקת של התבה בלבד, נשתיר אף כשנתקן הנקוד, מפני שהנקדנים לא ידעו, בלא ספק, את כִּנְתָם של מתקניו, ולא רצו לפשט יד בקדש... והמדקדקים שבדורות האחרונים, ובמקצת אף בעלי המסורה, התחילו טועים ותולים כוונות זרות, מה שלא עלו לפנים במחשבה כלל, על הדגשים שבתבות אֵלֶּה, הֵמָּה, הִנֵּה, לָמָּה, שָׁמָּה, אָנָּה (וְאָנָּה) נמנו וגמרו, עוד מימות רד"ק⁴, שדגש של תפארת הקריאה הוא, ומכפיל הוא את האות ככפלן גמור – אף על פי שקשה להבין מהי התפארת שהוא מביא בהן לקריאה; (ההדגשה שלי – נ.א.)

1. ישע' ח, יא. 2. חה"ל יט, יג. 3. שם כג, ב.
4. מכלול, פיורא, נ ע"ב, ד ע"א. 5. הרמס, שער כב.

בניסיון להתגבר על קשיים שמעורר הר-זהב, ביחס לתפקידו או למשמעותו של מה שהוא קורא בשם 'דגש רמז', נראה לנו להציע פתרון – ברוח דבריו – אשר יבאר גם את מה שהוא מכנה בשם 'דגש צרפן' או 'דגש דחק' – החופף את התופעה הקרויה במסורה בשם 'דחיק' ו'אתי מרחיק'²; וכן את שהוא מכנה בשם 'דגש בלען'³.

'דגש למשמרת ההטעמה' – דמ"ט

על יסוד ההשערה של הר-זהב – המקובלת על מ"צ סגל בספרו "מבוא למקרא"⁴ – נראה לנו, כי הנקודה 'הבעייתית'⁵, המופיעה כמעט בכל אותיות האלף-בית (להוציא ה' ח' ע') – במצחף של המקרא בכתבי – היר העתיקים⁶, – לא באה אלא לשמור על ההטעמה הנכונה של מלה – בימים שהשפה העברית חדלה מלהיות לשון חיה מדוברת ומוטעמת כדבעי⁷. מכאן ואילך נקרא לה 'דגש למשמרת ההטעמה' – דמ"ט בקיצור.

א. נקודה זו⁸, בראש ובראשונה, ניתנה על-ידי 'הסופרים' הקדמונים – במלים שביקשו כי יקפידו על הטעמתן המילעילית (המוחלטת או היחסית): לפיכך, בבואם להזהיר על קריאת המלה עצמה, 'במלעיל', – נתנו את הנקודה באות הסמוכה לאחר האות שמן הראוי, לדעתם, כי תוטעם. 'נקודה' בחינת אזהרה – בדומה לתפקיד ה'פסק' וה'מתג' בסעמים מאוחרים: נא עצור! יש להטעים את האות המלעילית (הראשונה) ולא להטעים – כבדרך-כלל – את האות המלרעית (האחרונה). ראה דוגמאותיו של הר-זהב לפן הראשון (א) של 'הדגש הרמז': אלה... נשתה... חללו... תתראו... תברכני... ליחמנה. ועוד כגון: תלונתם – במדבר י"ז, כה' – כהערת המסורה.

ב. 'נקודה' מעין זו, נראה לנו לשער, נתנו גם בשעה שבקשו להטעים מילית קצרה – ברצותם להזהיר מפני הבלעתה במלה שלאחריה. בסמיכות מלים שכזו נתנו את הנקודה, מטבע הדברים, בראש המלה שלאחר המילית הקצרה. ראה דוגמאותיו של הר-זהב ל'דגש הצרפן':

א. מֶה-בַּצַּע מֶה-טָבוּ;

ב. כְּגֹן זֶה-לִי וְזֶה-פְרִיָּה. וכן 'הדגש הבלען' כגון עַל-לֵב... בֶּן-נֹן.

ג. לעומת זאת, בצירוף מלים, שחייב נסיגת הטעם לאחור – אם משום שהמילית הקצרה באה לאחר מלה מוטעמת במלרע, אם משום הצורך להפריד בין הטעמות במלים סמוכות ('דחיק' ו'אתי מרחיק') – במצב-דברים זה שוב ניתנה 'הנקודה-המזהרת' בראש המלה השנייה – אף שההטעמה באה בהברה שאינה סמוכה אל סוף המלה הראשונה. ראה דוגמאותיו של הר-זהב ל'דגש צרפן'¹¹:

אָעֶשֶׂה לוֹ, אֱלֹה לֶךְ, נִבְנָה לָנוּ, עֲשֵׂה פְרִי, עֲשֵׂה לִי, אֶקְרָה כֹה, קָנָה לֵב, וּמִשְׁנָה פֶסֶף, וּכְדוּמִיָּהֶם; וְאֵף הִרְשִׁין: תִּרְעָה רוּחַ, מִעֲנָה רֶךְ, מִקְנָה רֵב, לֹא-יִנָּקָה רַע, הִיאֲבָה רִים. – כולם נסוג-לאחור. בדומה גם הדוגמאות בסעיף ג), כגון: גָּשָׁה נָא וּשְׁקָה לִי שִׁבָּה פֶה – הטעמה מלעילית חלקית, על שוא-נע, שלא להבליעו; ונסוג-לאחור – ביתר דוגמאותיו שם: הִבָּה לִי, הִגִּידָה נָא, הִגָּשָׁה לִי, לָמָּה זֶה... וְעֲשִׂיתָ צִיץ... אֶרְצָה גֶשֶׁן... רֶאֱוֶךְ מִים... אֲהַבֵּת רַע הִיִּתָּה זֹאת, וְעָנְתָה-בִּי... מְשַׁלָּה לוֹ, נָסְסָה בּוֹ... מְלֹאָה שָׁחַר, יִרְדָּה מִים, מְחַלָּה-לֵב וְאֲהַבָה שֵׁם.

ד. ואפשר, כי גם דוגמאותיו של הר-זהב לפן השני של 'הדגש הרמז' – יסתברו על-דרך

ההשערה, כי ה'נקודה' הפרובלמטית מזהירה את הקורא מפני הפיכת שוא-נע לשוא-נח. למניעת התופעה יקפיד הקורא לעצור ולהטעים, באופן חלקי, את התנועה הקצרה שבאות שלפני האות השוואית 'המודגשת'. כגון עֲצֹבוֹת... יִקְהֹת... עֲקָבִי... הֶצְפִּינוּ... בִּטְאִסָּה... נִצְרָה... הֶרְעַמָּה...¹².

דגשים בעייתיים

הצעתנו לראות ב'נקודה' קדומה זו – שמלפני הניקוד ושמלפני טעמי-המקרא – מעין 'דגש למשמרת ההטעמה' (הראוייה) במקרא (דמ"ט בקיצור), עשויה לפתור את הקושי, המצויין במסורה בכותרת: 'י"ח דגשין בתר יהו"א בלא מבטל'⁵. דהיינו מקומות במקרא, הסותרים את הכלל, שבג"ד כפ"ת, הסמוכות ליהו"א, רפות.

הר-זהב בפרק החמישי הנ"ל – 'הדגש' – סעיף י"ג, כונס תופעות אלה¹³, מציין את מקומן במקרא, ומוסיף אם הן רפות באי אלו כתבי-יד. נראה לנו, כי כל המובאות אפשר לבארן על-פי השערותנו, כי לפנינו 'דגש למשמרת ההטעמה' (דמ"ט):

1. ברוב המובאות – הדגש בא להזהיר, שמן הראוי לקרוא את המלים 'במלעיל', משום התופעה של 'נסוג לאחור'¹⁴;
2. במקצת המובאות – הדגש בא להזהיר שלא להבליע מילית מוטעמת.
3. ואפשר, שכמה מן המובאות, הדגש לא בא אלא להזהיר שלא להבליע מלים דומות וסמוכות.

לקטיגוריה הראשונה – 'דגש למשמרת הטעמת המלעיל' בשל 'הנסוג לאחור' – שייכות המובאות דלהלן: ושמתי כדכד, נלאיתי כלכל, כמכה באלים, עבית כשית, גאלת בזרוע, תלצשן (תלבשנה) בנות המלך, ולמדנה בנתיכם, ותעשינה תועבה, ותשברנה פראתיו, המה בני צדוק.

לקטיגוריה זו אפשר להוסיף גם את המובאות בהן הדמ"ט אינו בא באותיות בג"ד כפ"ת. כגון: זרע קדש, שמה קברו, ועשית סירותיו, עבדיך נשאו, כי באה נחלתנו, וכעסרתה צרתה, ואשיבנה שופטיך, ועשית קערותיו, איננה מעלה, ועבדיך יעשו, ועבדיך יעברו, ועשית מעקה, עליה מחנות, ככה יעשה, אשירה לך, לאחריך לעניך, נתת לאבותם, נתתה ליראיך, ויראת מאלהיך, אשביתתה מאנוש, ולילה ללילה, קומו צאו, קומו סעו, ויאמרו לא, ויאמרו לו, תיסרנו יה, תשביתו שאר, סרו רדו, נסו נדו, ויחלו מעט, ותחסרוהו מעט, ואנחנו קמנו, לא יאמינו לי, קראתי יה, יסרני יה.

כמה מן המובאות דלעיל אינן בכל מהדורות המקרא.

אל הקטיגוריה השניה – 'דגש למשמרת הטעמת המילית' כדי שלא תיבלע – נראה לשייך את המובאות דלהלן: מי כמכה נאדר, עם זו גאלת – בראש הרשימה אצל הר-זהב שם סעיף י"ג¹⁵; כי לא לו, כי לא אשר יראה – בסופה.

לקטיגוריה השלישית – 'דגש למשמרת ההטעמה של מלה' מחשש שתיבלע במלה דומה סמוכה לה – אפשר לשייך את המובאה הראשונה שם: כי גאה גאה; ואת סמיכות לו – לא: כגון שחת לו לא, משכנות לא לו. הדמ"ט משמש כאן מעין 'פסק' בין שתי תיבות דומות, כגון: יום / יום.

דגוש ורפה

קדמותה של מסורת 'נקדנית' זו – 'למשמרת ההטעמה המלעילית הראויה במקרא' – עשויה לבאר, על-שום-מה כתבי-יד אחדים מקיימים אותה, ואילו כתבי-יד אחרים – ודפוסים מאוחרים בעקבותיהם – אינם משמרים אותה; אפשר משום שלא הבינו את תפקידה.

בחרנו לבדוק את המלה 'למה': עיון בקונקורדנציה של שלמה מנדלקרן¹⁵ – המציינת גם את טעמי המקרא – מלמד, כי כל אימת שמלה זו מוטעמת במלעיל, יבוא בה – על-פי השערותנו – הדמ"ט. ואילו במקום שעל-פי הקריאה הראויה, הטעמתה במלרע – הדמ"ט לא יינתן. כגון:

שמות ה', כב: למָה הרעתה לעם הזה

למָה זה שלחתני.

בצלע הראשונה של הכתוב המלה 'למה' מוטעמת במלרע – על-כן לא תנוקד בדמ"ט; ואילו בצלע השנייה, בהיותה מוטעמת במלעיל – בוא יבוא הדמ"ט.

תהילים מ"ב, י: למָה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב.

שם מ"ג, ב: למָה זנחתני למה קדר אתהלך בלחץ אויב.

בראש הפסוקים המלה 'למה' במלרע – על כן לא תנוקד בדמ"ט; ואילו 'למה' שלאחר-מכן מוטעמת במלעיל, – ולפיכך תנוקד בדמ"ט.

ברם מסורות בכתבי-יד עשויות להיות חלוקות בטעם קריאת המלה 'למה': במלעיל ובמלרע. השתקפות הדברים תהא – לפי השערותנו – בקיום הדמ"ט או בהשמטתו.

כך, למשל, הכתוב בשמ"ב י"ט, יא: "למה אתם חשים". המלה 'למה', המוטעמת מלרע בקונקורדנציה של מנדלקרן, מנוקדת בדמ"ט, בניגוד להנחתנו. ברם עיון בתנ"ך במהדורת קיטל, התנ"ך בהגהת קאסוטו והתנ"ך בהוצאת קורן, – עיון זה מלמד, כי נקודה זו – על-פי השערותנו – נעדרת מן הכתוב.

היפוך הדברים בכתוב באיוב ז', כ:

למָה שמתנו למפגע לך.

הקונקורדנציה של מנדלקרן מטעימה את 'למה' במלעיל – אך אינה מנקדת אותה בדמ"ט. כך גם במהדורות קאסוטו, קורן והערת המסורה אצל קיטל: "ל' בטעמא רפה".

נעיין, עתה, בכתוב אחר בתהילים קי"ח, כה:

אנא ד' הושיעה נא.

אנא ד' הצליחה נא.

מטעמים מוסיקליים – לגיוון הנגינה – הוטעמה המלה 'הושיעה' שבצלע הראשונה, בהטעמת

מלעיל; ואילו המקבילה לה, 'הצליחה', בצלע השנייה, הוטעמה במלרע. ואמנם, על-פי הנחתנו, בתנ"ך קורן ניתן ב'נא' שבצלע הראשונה דמ"ט כראוי; ואילו ב'נא' שבצלע המקבילה נעדר הדמ"ט. ברם נוסחאות המקרא במהדורות קיטל וקאסוטו – אפשר משום שלא גיוונו את הקריאה בהטעמות שונות למלים 'הושיעה' ו'הצליחה' – נתנו דמ"ט בשתי תיבות 'נא'; וכראוי – על-פי הנחתנו: לציון הטעמת המלעיל בשתי המלים.

באופן דומה נראה לנו לבאר את 'הניקוד' הבעייתי של הכתוב בשמות ט"ו, י"א:

מִי-כִמְכָּה בְּאֵלִים / ד'

מִי כִמְכָּה / נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ.

העיקרון, הדורש להפריד בין שם-אלוהות ובין מלים שאין לחברן עמו משום-כבוד¹⁶, הביא לצורך ליתן טעם מפסיק במלה 'באלים'. בעקבותיו הוצמדו המילים 'מי' אל 'כמכה' (בלא דגש-קל), ובמלה 'באלים' ניתן – על-פי הנחתנו – דמ"ט. בצלע השנייה הוטעמה המלה 'נאדר' בטעם מחבר אל המלה 'בקדש' – סך-הכל שתי הטעמות. אי-לכך הופרדה 'מי' מן 'כמכה' בטעם משרת – סך-הכל שתי הטעמות במקביל.

תופעה דומה מצויה בספר שמות בשני כתובים סמוכים:

כ"א, ט: כמשפט הבנות יַעֲשֶׂה-לָהּ.

כ"א, יא: ואם שלש אלה לא יַעֲשֶׂה לָהּ.

דמ"ט – על-פי הנחתנו – ניתן רק בכתוב הראשון: משום הַצִּירוף 'יעשה-לה'; ובעקבותיו נסוג הטעם למלעיל. לעומת זאת, בכתוב השני הופרדה המלה 'יעשה' מן המלה 'לה'. הטעם במלה 'יעשה' נשאר מלעיל; ולפיכך אין דמ"ט במלה 'לה'.

דוגמה נוספת – הביטוי 'אִמְלָטָה נָא' בבראשית י"ט, כ, בכל מהדורות המקרא, המילית 'נא' רפה, משום שהמלה 'אמלטה' מוטעמת במלרע: אמלטה נָא; לעומת זאת בשמואל א' כ', כט המילית 'נא' מנוקדת בדמ"ט – אִמְלָטָה נָא – משום שהמלה 'אמלטה' מוטעמת במלעיל.

'דגוש' ו'רפה' במהדורות שונות

ההכרעה, אם תוטעם המלה במלרע או במלעיל – משיקולים ענייניים המובנים לנו או מטעמים שאינם מובנים לו – מבארת, לדעתנו, את החילופין במסורה של מלים דגושות או רפות בכתבי-יד קדומים ובדפוסים שלנו שנזקקנו להם¹⁷.

כך, למשל, יובן על-שום-מה בבראשית י"ג, יד, המקרא במהדורת קאסוטו גורס: "שָׂא נָא עֵינֶיךָ" – 'נא' בדמ"ט. כמסתבר: בשל היותו מפריד בין המלים 'שא נא'; ולפיכך, כדי להטעים את המילית 'שא' – שבנפרד בטעם-מחבר – הריהו נותן דמ"ט במילית 'נא'. לעומת זאת, במהדורת קורן, הקריאה מחברת את המלים: שא-נא – ללא טעם על המילית 'שא'; ולפיכך המילית 'נא' רפה. מהדורת קיטל גורסת 'שא נא' בנפרד; ו'נא' – רפה.

אכן פעמים רבות אין בידינו לבאר על-שום-מה מסורת אחת מקיימת את הדמ"ט ואחרת שומטת אותו. כגון הביטוי 'אֲשִׁיחָה לְד' בשמות ט"ו, א. חלק מכתבי היר והדפוסים –

לעטעריס באמברגר, קורן – מציינים את הדמ"ט, כמתחייב מהשערותנו, וכמקויים בהטעמה המלעילית של המלה 'אשירה'. לעומתם אחרים – קיטל, קאסוטו, דותן – מתעלמים ממנו.

לעומת זאת הביטוי "אַחֲרֵיהֶּ נְרוּצָה" בשיר השירים א', ד – המחייב דמ"ט במלה "נרוצה" (בשל הטעמת המלעיל במלה שלפניה) על-פי השערותנו – אינו מצויין בקורן ואצל קיטל; אך מקויים אצל לעטעריס, קאסוטו, דותן ובאמברגר.

כך גם באשר לביטוי 'קָוְמִי שְׁבִי' בישעיהו נ"ב, ב. טעם המלעיל ב'קומי', לפי השערותנו, מחייב דמ"ט במלה 'שבי'; וכן הדבר אצל קיטל, קאסוטו ודותן. אך אצל לעטעריס, באמברגר וקורן – המלה רפה.

על-יסוד קיומן של מסורות קריאה קדומות החלוקות זו על זו באשר להטעמה הראויה של הכתובים – מלעיל או מלרע – נראה לנו לבאר תופעות הנראות כסותרות את הנחתנו.

למשל, הכתוב בבראשית י"ט, ב: "ויאמר הנה נא אדני". מרבית הדפוסים (קיטל, באמברגר, קאסוטו, דותן וכן מנדלקרן) מחברים את 'נא' אל 'אדני' – בניגוד לתבנית המצויה בפרק זה בעצמו¹⁸ ובספר בראשית כולו¹⁹: 'הנה-נא' – ומטעימים את 'הנה' במלרע, עם זאת מציינים דמ"ט ב'נא' – בניגוד להנחתנו. ברם קיימת עדות – אצל לעטעריס²⁰ – על מסורת קריאה הסומכת את 'הנה' אל 'נא' גם בכתוב זה. ומכיוון שבסמיכות זו נסוג הטעם במלה 'הנה' לאחר – יבוא דמ"ט ב'נא', כראוי, על-פי השערותנו.

עוד דוגמה: תנ"ך קורן נותן את הביטוי 'לָמָּה לִי', בישעיהו א', יא, בנפרד; ולפיכך מטעים את המלה 'למה' בטעם-מחבר ובנסוג-לאחור. שעל-כן, לפי השערותנו, יבוא דמ"ט, כראוי, במלה לִי; לעומת זאת קיטל וקאסוטו מחברים את המלים 'למה-לי'; ועם זאת מקיימים את הנקודה הקדומה (דמ"ט), שהייתה, כמסתבר, בכתב-היד שלפניהם²¹.

דמ"ט כציון להפסק

לא תמיד הנקודה 'הבעייתית' בראש מלה (אחרי אותיות יהו"א) באה לציין טעם מלעיל במלה שקדמה לה, בשל נסוג-לאחור. לעתים באה הנקודה, כמו קו-הפסק בטעמי-המקרא, לומר לקורא שיפסיק להטעים קמעה – כדי שלא להבליע או שלא לחבר את ההברה האחרונה של המלה הראשונה עם המלה הסמוכה.

בראשית י"ח, כא: הכצעקתה הבאה עָשׂוּ / כָּלָה²².

י"ט, ט: ויאמרו / גש-הלאה.

ישעיהו ס"ג, א, ג: מִי-זֶה / בא מאדום; פוֹרָה / דִּרְכָּתִי לְבָדִי.

תהילים קל"א, א: ולא-הלכתי / בגדלות.

על-דרך זו נראה לנו לבאר את הדמ"ט בכתובים הבאים:

בראשית י"ט, ב: ויאמרו לא כי ברחוב נלין.

– הפסקה לאחר 'ויאמרו'²³ בחינת נקודותיים. ה'מונח-לגרמיה' – הפסקה קלה.

- שמות ט"ו, א(כא): כי-גָאָה גאה.
 - הפסקה אחר 'גאה', שלא להבליעו ב'גאה'.
 שם, שם, יג: עם-ןו גאלת²⁴.
 - הפסקה מתאימה יותר לגרסה 'עם זה' אשר 'גאלת'.
 שם, שם, טז: בגדל זרעך ידמו כאבן.
 - הפסקה קלה לפני הדימוי 'כאבן'.
 תופעה דומה, כמסתבר, בכתוב הבא:
 ישעיהו נ"ד, יב: ושמתי כְּכֹל שְׁמִשְׁתִּיךְ.
 - ה'כף' שבראש המלה 'כדכד' - כף-הדימוי; והטעם ב'שמתי' צריך להיות מפסיק.
 ירמיהו ג', כה: נשכבה בבשתנו.
 - הפסקה שלא להבליע את ה'ביתין' הסמוכות.
 ואפשר בדומה גם הכתוב הבא:
 מל"א י"ח, מד: ויאמר הנה-עב קטנה ככף-איש.
 - הפסקה לשמור שלא להבליע את 'הכפ"ן' הסמוכות;
 ובשונה מהצעת הטעם-המחבר שלפנינו, צריך להיות טעם מפסיק במלה 'קטנה'.

ניגוד מעין זה בין המנקד הקדמון ובין המטעים המאוחר יבאר את התופעה התמוהה דלהלן:
 במדבר כ"ב, ב: וירא בלק בן-צפור.
 פיסוק הטעמים, המחבר את 'בלק' אל 'וירא' - ומפריד אותו מן 'בן-צפור' - תמוה²⁵. לנו נראה,
 כי דמ"ט ב'בלק' בא לומר, כי אדרבא, יש להפסיק אחר המלה 'וירא', ולהסמיך, כראוי, את בלק
 אל בן-צפור.

על-פי באור דברים זה יש לראות את 'הת"וין' הדגושות בדברות (שמות כ', יג): לֹא תִרְצַח לֹא
 תִנְאַף לֹא תִגְנֹב - כציון להטעמה קלה, להפסקה, אחר מלת שלילה 'לא', המוטעמת על-כן
 בטעם-מפסיק - טפחא. ובהתאם לכלל: אם תחום שלטונו של סילוק או אתנחתא כולל רק שתי
 תיבות, הרי התיבה הראשונה מוטעמת תמיד בטפחא.

נקודות בעייתיות בגוף המלים

כמה מן הנקודות הבעייתיות, בגופן של המלים, אפשר להן שתבארנה על-פי השערתנו,
 כגון:

- שמות י"ב, ז: עַל הַבְּתָרִים אשר יאכלו אותו בהם.
 הדמ"ט בא לציון הטעמה מלעילית באות 'בית' - כדרך שצינו בעלי הטעמים; הטעמה
 השומרת על צליל המלעיל בהטעמת היחיד: 'בֵּית'. - תנ"ך קורן מקפיד לציון - במתג -
 הטעמה במלעיל זו גם בכתוב הסמוך (י"ג) ויהיה הדם לכם לאת עַל הַבְּתָרִים.
 - לא-כן קיטל וקאסוטו.
 ישעיהו כ"ז, ז: בסאסאה בשלחה תריבנה.
 - הדמ"ט ב'סמך' השניה, בא לציון הטעמה-מפסיקה ב'סמך' הראשונה, לבל תיבלענה האחת
 באחרת.
 ישעיהו כ"ח, טז: אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד.

- הביטוי 'מוסר מוסר' קשה לבארו²⁶. הדמ"ט ב'מוסר' השני בא ללמד, לדעתנו, כי הטעמת המלה במלעיל – בשונה מן ה'מוסר' הראשון; ושלא כדרך שנהגו בעלי-הטעמים.

ואפשר, כי שמו של משה, בצרוף אל הביטוי 'לאמר', – כגון בשמות ו', י: וידבר אל משה לאמר; שם ט"ו, כד: וילנו העם על משה לאמר, – בוטא במלעיל. לפיכך ניתן דמ"ט במלה 'לאמר'. קובעי טעמי-המקרא לא ידעו על-כך – ועל-כן הטעמת 'משה' תמיד במלרע.²⁷

סיום

אין השערנו מתיימרת לפתור את בעיית כל הנקודות 'הפרובלמטיות' שבמקרא. קיימות דרכים נוספות לבאר כמה מן התופעות החריגות, כגון:

שמות ט"ז, יז: מקדש א-דני כוננו ידיך.

- הנקודה באה לציין השמטת ה'נון' של המילית 'מן'. והקרי יהא: מן קדש וגו'. בדומה לכתובים הבאים²⁸.

דברים כ"ג, יא: איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה.

- קרי: מן מקרה לילה.

תהילים נ"ה, יט: פדה בשלום נפשי מקרב-לי

- קרי: מן קרב לי.

שיר השירים ה', ב: שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה.

- קרי: אשר ראשי נמלא טל²⁹.

עם זאת השערנו עשויה להשיב על שאלות תלמידינו בדרך המניחה את הדעת. והיה זה שכרנו בכל עמלנו.

הערות ומראי מקום

1. צבי הר-זהב, דקדוק הלשון העברית, תל-אביב ה'תשי"א, עמ' 230-237. שם מראה מקום לכל המובאות.

ראה ג' ברגשטרסר, דקדוק הלשון העברית, ירושלים תשל"ב, עמ' 110-120, בדיון על-אודות 'הדגש הקרוי CONJUNCTIVUM ודגשים לא-אמיתיים' נוספים.

וראה GESENIOS, HEBREW GRAMMAR (Ed. KAUTZSCH & COWLEY) OXFORD 1970 pp. 70-75.

2. שם עמ' 219-221.

3. שם עמ' 226-227.

4. מ"צ סגל, מבוא המקרא, ירושלים תשי"א, פרק עשרים וחמישה: מסורת המקרא, סעיפים 811-812, עמ' 905-906. לדעתו הנקודה לסימון הטעמים קדמה לשימושה בסימון התנועות.

5. ראה כ"ד גינצבורג, המסורה לתנ"ך, (צלום) ירושלים תשל"א, חלק שני ב', עמ' רצו, בערך 'נקודות', סעיפים 523, 524, 528.
- וראה מרדכי ברויאר, כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא, ירושלים, תשל"ז עמ' 35-36, 43-44.
6. לצורך עבודה זו נזקקנו למהדורות המקרא דלהלן:
- א. יעקב בן-חיים, "מקראות גדולות", ונציה רפ"ד-רפ"ה.
- ב. מאיר הלוי לעטעריס, וינה תרי"ב; נ"ה סנית, לונדון 1958.
- ג. יצחק דב הלוי באמברגר, עזריאל הילדסהיימר, מאיר להמאן, פרנקפורט ע"נ מיין, תר"ל.
- ד. רוד' קיטל, פ' קאהלה, מהדורה רביעית, שטוטגארט 1954.
- ה. מ"ד קאסוטו, ירושלים תשי"ד.
- ו. קורן, ירושלים תשכ"ב.
- ז. אהרון דותן, תל-אביב תשל"ה.
- ח. מרדכי ברויאר, "דעת מקרא", ירושלים תש"ל-תשנ"א.
7. בזאת חוזרני מן ההצעה שהעליתי במאמרי: "דגש חזק' לכפל מלים במקרא", בית מקרא, קי"ח תשמ"ט עמ' 226-230.
8. ראה הר-זהב, שם, עמ' 103 והערה 11. השתמשו בנקודה, בתוך האות, בתבה שנתקשו בה בקריאה; סימן של מנמוניקה לזכור שתבה זו קריאתה כך וכך ולא אחרת. בהערה דוגמאות משל 'הדגש הרמז' – הנקרא ע"י מדקדקים ישנים ואחרים 'דגש לתפארת הקריאה'.
- וראה ביגשטרסר, שם, עמ' 111. בניקוד הבבלי הוא רשום בין המלים... ובניקוד הארץ-ישראלי הוא רשום לעתים באותיות הסופיות של המלה הראשונה.
9. ראה הר-זהב, שם, פרק עשירי ביחוד סעיף ה' עמ' 518-520.
10. ראה שם, שם, פרק שמיני, עמ' 325-6 וסעיף ט"ז עמ' 348.
11. שלא מקטיגוריה זו הוא מביא תחילה את: זה-לי; וזה פריה; וזה- שמו.
12. יושם אל לב: בניגוד למסורת הטעמה קדומה זו – לפי באורנו – מסורת ההטעמה המעוגנת ב'טעמי המקרא' שלפנינו, אינה רואה בשוואים שבדוגמאות דלעיל שוואים נעים. שעל-כן אינך מוצא שם 'מתג' לפני שווא – לשמור על קריאתו כנע – כמצוי במקרא. כגון (בתנ"ך קורן בראשית א'): הָיְתָה תְּהוֹ וּבָהּ; נִיְהִי עֶרֶב וְנִיְהִי בֹקֶר; וְלַחֲדָיִל; וְחִיתוֹ-אֲרָץ; הָאֲדָמָה; נַעֲשֶׂה.
13. ראה שם, עמ' 194-196.
14. על הבעייתיות של נסוג-לאחור, ראה שם, פרק שמיני סעיף כ"ג, עמ' 9-358. בעיקרון אין הסכמה לגבי התופעה. שם, בהערה 21, נאמר, כי כ-3,500 מקומות במקרא אין נסוג-לאחור מצויין בהם.

15. ספר היכל הקדש, ליפסיאה תרנ"ו; הוצאה חדשה: ניו-יורק תשט"ו.
16. כאחד התפקידים של 'הפסק'. השווה מרדכי ברויאר, טעמי המקרא בכ"א ספרים ובספרי אמ"ת, ירושלים תשמ"ב, עמ' 129.
17. ראה הר-זהב, שם, (הערה 3 לעיל) בדוגמאות האחרונות ל'דגש הצרפן' ציין גרסאות 'רפות'; וכן במובאות נוספות.
18. פסוקים ח, יט, כ.
19. י"ב, יא; ט"ז, ב; י"ח, כז-לא; כ"ז, ב.
20. וכן הרב יוסף צבי הערץ בהוצאתו לתורה בתרגום ובפירוש אנגלי (ארה"ב 1941).
21. מרדכי ברויאר ב"דעת המקרא" מביא את שתי הנוסחאות.
22. השווה באור ברויאר, שם, עמ' 133. על-דרך 'מונח לגרמיה', שיש בו משום הטעם-המפסיק קמעה, נראה לנו לבאר את הדמ"ט (ללא 'פסק') שלאחר מונח-לגרמיה בכתובים מעין בראשית ט"ז, ת "מפני שרי גברתי אנכי ברחת".
23. זאת לעומת פסוק ה: "ויאמרו לו איה האנשים וגו'" ובדומה: אסתר ו, יג: "ויאמרו לו חכמיו וגו'" רפה אצל קיטל, קאסוטו וברויאר; אך דגוש אצל קורן.
24. לעומת פסוק טז: 'עם-זו קניית'. 'מרכא', טעם-מחבר, תחת 'זו'.
25. הדגש ב'בלק' אפשר גם דגש-קל אחר תנועה סגורה.
26. ראה הצעות הפרוש של עמוס חכם ספר ישעיהו, ירושלים תשמ"ד, בפרוש "דעת מקרא" עמ' ר"צ הערה 20. ושם הנמקות שונות לנתינת הדגש שלא על-פי כללי הדקדוק.
27. ראה ברגשטרסר, שם, עמ' 116. משה לאמר; המשמעות אינה מחוורת.
- וראה גזניוס, שם, עמ' 71 הערה 2.
28. ראה הר-זהב, שם, עמ' 232-3.
29. ואפשר הקרי: 'ש(ער) ראשי נמלא טל' מקביל אל: 'קוצותי (=שערי) – רסיסי לילה'.